

Kitap Eleştirileri / Recensiones

Delemen, İ., *Tekirdağ Naip Tümülüsü*, Ege Yayınları, İstanbul, 2004, ISBN 975-807-058-4

Antik dönem gömü tiplerinden biri olan tümülüsler, taştan ya da ahşaptan inşa edilmiş mezar odası üzerine toprak ya da taş yığılmak suretiyle oluşturulan suni mezar tepeleridir. Homeros'ta da bahsi geçen bu mezar tipi, yaklaşık M.Ö. 8. yy' dan Roma İmparatorluk Dönemi içlerine kadar¹, özellikle günümüzde Balkanlar olarak adlandırılan coğrafya ile Anadolu'da görülmektedir. Bununla beraber, Thraklar tarafından çok tercih edilmeleri bu mezar tipini söz konusu kavim için belirleyici bir kültürel öge haline getirmiştir. Thrak ölü kültürünün ayrılmaz bir parçası olan tümülüslere, günümüz Bulgaristan, Makedonya, Yunanistan ve Türkiye Trakyası'nda sıklıkla rastlanmaktadır. Bulgaristan'da tümülüs kazısı ağırlıklı bir arkeoloji yürütülürken, Türkiye Trakyası'nda da miktar olarak azımsanmayacak miktardaki tümülüs çalışmaları, kurtarma kazıları şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte, Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel'in 1936-1940 yıllarında gerçekleştirdiği çalışmalar ve bunların sonuçlarını ortaya koyan yayınlarla Türk arkeolojisinin Kuzeybatı Anadolu ve Trakya tümülüsleri hakkında çok önemli bir atılım yapılmış ve bu çalışmalar Somay Onurkan'ın İstanbul Arkeoloji Müzelerinde bulunan "Doğu Thrakia Maden Eserleri" adlı yayınıyla sürdürülmüştür. İ. Delemen'in hazırlamış olduğu "Tekirdağ Naip Tümülüsü" başlıklı bu çalışma, sonraları, yukarıda da değindiğimiz kurtarma kazılarıyla gündeme gelen Thrakia tümülüsleri hakkında uzun zamandır heyecanla beklediğimiz bir monografiydi.

Tümülüsler, eğer soyulmamışsa, mimari ve buluntuları açısından gerek kültürel, gerekse tarihi anlamda önemli bilgiler verir. Bu bağlamda, özellikle soyulmamış bir tümülüsü açan arkeologların, maksimum dikkatle çalışması gereklidir. Örneğin, Vergina'daki büyük tümülüsün açılması sırasında, kazı başkanı M. Andronikos'la beraber üç arkeolog, bir fotoğrafçı, bir konservatör ve iki mimar ekip içinde yer almış, arkeologlar ancak fotoğraflama işlemi tamamen sona erdikten ve konservatörün tavsiyeleri alındıktan sonra çalışmalarına başlamışlardır. Ne yazık ki beş aylık bir süreçte açılması gerçekleşen Naip Tümülüsü, bu kadar şanslı değildir. Yazarın ifadesiyle "Bu çalışma, bazı

¹ Homeros, *İliada*, çev. A. Erhat, A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul, 1998, 24, 549, 795-800; W. Radt, *Pergamon: Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, çev. S. Tammer, İstanbul, 2002, 266.

parçaların yanlış envanterlenmesine yol açmış, buluntuların birbiri ile ilişkilendirilmesini güçleştirmiş ve gömüye ilişkin olası izleri yok etmiştir”. Bu durum, tüm yayın boyunca mevcut sınırlı ipuçlarının değerlendirilerek yorum yapılmasına, yeri geldiğinde tümülüste olması gereken, ancak eksik ve/veya yanlış belgeleme nedeniyle tam anlaşılamayan konular karşısında çözümler aranmasına neden olmuştur. Yazar, yine kendi ifadesiyle “kurtarılmamış” ancak “boşaltılmış” bir tümülüsü yeniden yorumlayarak, yapı ve buluntuları ayrı ayrı değerlendirmek, zaman ve bölgesel ilişkilerini saptamak, tarihleme ile mezar sahibinin kimliğini tespit etmek amacındadır. Bu nedenle yayında, Thrakia tümülüslerinin tipoloji, bölgesel ilişki ve köken sorunlarına girilmediği açıkça ifade edilmiştir.

Çalışmada önce, Türkiye’de tümülüsler hakkında yapılan çalışmalar kısaca özetlendikten sonra, Naipköy tümülüsünün bulunduğu yörenin kısa bir tarihçesine değinilir; ardından, tümülüs kapatıldıktan sonra gerçekleşen olaylar anlatılır. Bunun ardından tümülüs önce mimarisi, daha sonraysa buluntularıyla mercek altına alınır.

Yaklaşık 18 m yükseklik ve 84 m çapı olması gereken (dolayısıyla büyük boyutlu bir yığma tepe olmalıydı), ancak özensiz bir kazı sonucunda sadece küçük bir tümsek halinde günümüze gelebilen mezar odasının dolgu buluntuları, olasılıkla mezar odası kapatıldıktan sonra yapılan törenle bağlantılıdır. Tümülüsün tamamı düşünüldüğünde küçük bir buluntu sayılabilecek ve yazar tarafından M. Ö. 4. yy’ın son çeyreğine tarihlenen unguentarium bile yörenin Attika ile ilişkilerini gösterirken, kurtarma değil, boşaltma zihniyetiyle yapılan bir kazının gömüye ilişkin, dolguya ilişkin, hatta yapılan törenlere ilişkin (ateş sunağı gibi) çok önemli izleri sildiği belirtilmektedir.

Uzun bir dromos, merdivenler ve tek odalı mezar yapısının ayrıntılı bir tanımından sonra, mezar odası içindeki biri yazı, diğeri resim niteliğindeki iki graffito yorumlanır. Basamaklardan inerken duvara kazınmış olan Arkaik görümlü “KATATA” yazısı hakkında yapılan yorumlar oldukça mantıklıdır. Yazar, ya Thrak dilindeki bir kelimenin Yunanca harflerle yazıldığı, ya da Yunanca “yoldan aşağı doğru” anlamındaki “Kata” ve “Odos” veya “İniş” anlamındaki “Katodos” sözcüğünün genetivus veya dativus halinde kullanılmış olabileceğini ileri sürmektedir. Daha kuvvetli görünen ikinci olasılık, gerek gerçek anlamda, gerekse mecazi anlamda “aşağıya giden yol”u ifade etmektedir. Mezar odası içindeki ikinci graffito ise bir gemiye aittir. Mezar odasında, ölünün mesleği ile ilgili graffitoların ya da resimlerin bulunması, sıklıkla kullanılan bir uygulamadır. Ancak duvarların sıvalı olduğu düşünüldüğünde, söz konusu graffitonun bir mesleği vurgulamadığı, fakat ölümle ilgili olduğu yazarın gözünden kaçmamış, böylece Antik Çağ Yunan inancında, gemi-ölüm

olgusunun yoksunluğuna karşın, temanın Mısır kökenli olduğu vurgulanmıştır. Bu bölümün sonunda, okuyucuya mezar odası ile ilgili genel bir değerlendirme sunulmakta; mezar odasının plan bakımından Doğu Makedonia ile ilişkisine değinilmektedir. Mezar odasının tüm özellikleri sıralandıktan sonra Naip tümülüsü mezar odasının Thrak öğelerin yanı sıra, Makedon öğelerinin kaynaştırıldığı, böylece “melez” olduğu sonucuna varılmıştır. Bu öğeler yardımıyla, M.Ö. 340 civarı, Naip Tümülüsü için terminus post quem kabul edilmiştir. Dolgu buluntuları arasındaki unguentarium da bu veriyi desteklemektedir.

Monografinin 3. bölümünü “Mermer Kapı ve Mobilyalar” oluşturmaktadır. Mezar odasının kapısı, birçok örnekte olduğu gibi, çift kanatlı bir ahşap kapının taşa yansımadır. Ancak kapının bir kenardan kesildiği ve arka yüzünün de traşlanarak, kapı açıklığına oturtulduğu, dolayısıyla bir yalancı kapı olduğu yazar tarafından belirtilmektedir.

Mezar odası içindeki diğer eşyalar ise, kline, masa, basamak ve sandalyelerdir. Klasik bir symposion donanımı olan bu mobilyalar arasında kline, ilk olarak değerlendirilmiştir. Ancak burada yine, kurtarma kazısını yapan kişilerin özensiz envanterleme çalışmasının, mezar odasının yüzyıllar boyu koruduğu bir bilgiyi nasıl yok ettiğine tanık olmaktayız. Kazı raporunda mezar sahibinin kemiklerinin kline üzerinde, ata ait olanların ise kline altındaki boşluğa yerleştirildiği yazılmıştır. Ancak kemikler toplanmamış, dolayısıyla bunların inhumasyona mı, yoksa kremasyona mı tabi tutuldukları tam olarak anlaşılmamıştır. Bu durum karşısında, diğer gömülerle karşılaştırmalar yapılmış ve olasılıklar değerlendirilmiştir.

Mermer mobilya içinde kanımızca en ilginç buluntu masadır. Prokonnesos mermerinden, detayları özensiz ve kaba işlenmiş masa, tek yönden görülmek üzere yapılmıştır. Bağımsız ayaklı örneklerle öykündüğü anlaşılan masanın yüzeyinde kabartma şeklinde işlenmiş balık tabağı, tuzluk gibi symposionda kullanılan dokuz tabak bulunmakta ve bir takım oluşturdıkları anlaşılmaktadır. Yazarın değimiyle, masa ve üzerindeki kabartmalar, Makedon mezar geleneğindeki şekliyle “illüzyon yardımıyla ortamı zenginleştirmiştir”. Benzer masalara Mısır’da M.Ö. 3. binden itibaren rastlanması, yine Mısır’la bir ilişkiyi göstermesi bakımından önemlidir. Bu noktada yazar, söz konusu illüzyon, balık tabakları ve masanın yapıldığı malzeme yardımıyla, mezar sahibinin kimliğine ilişkin ilk olasılığı ortaya koymaktadır: Mısır’da bulunmuş ve mezar mobilyalarını Kuzey Propontis’te sipariş vermiş bir kişi. Bunun ötesinde Naip masası, üzerinde taşıdığı çeşitli etkiler nedeniyle M.Ö. 320 yılını terminus post quem olarak vermektedir.

Mezar odası içindeki diğer mobilyaların da, ekonomik kaygılar gözetilerek yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, masa ile kline arasındaki basamakta ve

tornalı ayaklara sahip ahşap iki taburede de gözlemlenmiştir. Mezar odası içindeki klinenin varlığı konusunda ise, bununla ilgili çeşitli görüşler değerlendirildikten sonra, mezar odası içindeki donanımın, symposion ile ilintili olduğu sonucuna varılmış, böylece mezar sahibinin erkek olduğuna ilişkin bir çıkarıma varılmıştır.

Tekirdağ Naip Tümülüsü adlı kitabın 4. bölümünde gömü eşyaları, işleve dayalı bir ayırım yapılarak değerlendirilmiştir. Buluntular, süs eşyaları, symposion eşyaları, su kapları, vücut bakımıyla ilgili eşyalar, aydınlatma araçları ve askeri teçhizat olarak gruplandırılmış, hiçbir gruba dahil olmayanlar ise “diğer buluntular” alt başlığı altında incelenmiştir.

Süs eşyası olarak mezara bir tek altın çelenk bırakıldığı anlaşılmaktadır. Symposion eşyaları arasında ise, masa tablası ile birlikte devrilmiş durumda oldukları saptanan gümüş kaplar ile bir amphora değerlendirilmiştir. Bunlar arasındaki beş gümüş phiale, aynı model üzerinde dövülmüştür ve bir takım oluşturmaktadırlar. Akhaimenid etkili bu kapların çok çeşitli işlevlerle kullanıldığı bilinmektedir. Bununla beraber yazar, söz konusu kapların masa üzerinde bulunmaları nedeniyle içkiyle alakalı olduklarını söylemektedir. Phialelerin dış yüzünde yer alan ve noktalama yöntemiyle yapılmış theta ve epsilon’dan (ΘΕ) oluşan ligatürün de, ustanın adının kısaltması olduğunu düşünmektedir.

Symposion gereçleri içindeki nymphaea nelumbo bezemeli gümüş testi genel özellikleri ile M.Ö. 4. yy’ın ikinci yarısına tarihlenmiştir. Kap, gerek bezeme, gerekse form özellikleri nedeniyle Batı Anadolu’daki bir toreutik atölyesine bağlanmaktadır. Testinin ağız içindeki “THPPEO” (Terreo) yazıtı ise, Naip buluntuları içindeki diğer bir ilginç özelliktir. Burada, mezar veya define buluntusu olarak ele geçmiş özel isimli kaplarla ilgili genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra, olasılıkla Yunan kökenli bir sanatçının, Thrak dilindeki bir adı yanlış yazdığı söylenir. Bu durumda mezar sahibinin ismi de “Teres” olarak önerilmiştir.

Diğer symposion gereçleri arasındaki süzgeç ve kepçe, phialeler gibi takım oluşturmaktadır. Büyük boyuttaki gümüş tabağın, kepçe ve süzgeç için tepsi işlevi görmüş olabileceği ileri sürülmüştür.

Mezar odası içindeki amphora, kesin tarih veren bir Thasos amphorası olması nedeniyle, en önemli buluntular arasındadır. Damgasındaki magistrat adı M.Ö. 325-310 tarihine işaret eder.

Su kapları, bir tekne, bir patera ve bir testiden oluşmaktadır. Yazar, teknenin M.Ö. 350-250 arasındaki lekane formuna yaklaştığını belirtirken, haklı olarak bu tip kapların “krater” olarak adlandırılmasının yanlışlığına değinir. Zira, söz konusu dönemlerde symposion düşüncesindeki değişikliğe koşut olarak, krater formları da değişmiş ve boyutları küçülmüştür.

İkisi pişmiş toprak, biri alçı taşı üç alabastron ve bir demir strigilis, vücut bakımıyla ilgili eşyalar arasında değerlendirilmiştir.

Aydınlatma araçlarından üç burunlu kandil üzerinde ketos betimi vardır. Benzeri olmamasına karşın, gövde profilinin M.Ö. 4. yy'ın üçüncü çeyreği-ne uyduğu belirtilmektedir. Sıradan bir işçilik gösteren meşale ve meşale ayağı ise, Thrak ve Makedon mezarları için sıradışı bir buluntu olarak değerlendirilmiştir.

Çok hasarlı durumda ele geçmiş, ancak mezar sahibinin cinsiyetini gösteren önemli bir grubu askeri teçhizat oluşturmaktadır. Olasılıkla ahşap bir öz üzerine iki tarafı da deri kaplanmış kalkan, büyüklük açısından Makedon kalkanına uymaktadır. Kalkanın en ilginç özelliklerinden biri, gövde üzerindeki üç ichneumon (firavun faresi) figürinidir. Yazar, ichneumonların Nil deltasında kutsal bir hayvan olarak kabul gördüğüne değindikten sonra, antik kaynaklar tarafından, çeşitli özellikleri nedeniyle hoplitlere benzetildiklerini vurgular. Dolayısıyla kalkanla ilgili olasılıklar şöyle sıralanabilir: Doğrudan Aleksandreia'da Yunanlar'ın çalıştığı bir atölyede üretilmiştir; Mısır'da bulunup, kendi ülkesine dönmüş bir usta tarafından yapılmıştır; ya da ülkeden hiç ayrılmamış bir Yunan ustanın, imal ettiği bir kalkan üzerine Mısır'dan getirilmiş bir *ichneumon* figürinini eklemiştir.

Mezar odası içindeki konumu belirlenemeyen bazı bronz parçalar, formları itibarıyla bronz bir miğfere ait olmalıdır. Miğfer ve parçalar açıklandıktan sonra, formuyla ilgili çeşitli görüşler öne sürülmüştür.

Askeri teçhizat arasında zırha ait olabilecek çeşitli parçalar da bulunmuştur. Söz konusu parçaların zırhın neresine ait olabileceğine dair bilgi verildikten sonra, birinin üzerindeki köpek başı kabartmasının, muhtemelen bir atölyeye veya ustaya ait olduğu ileri sürülür.

Saldırı silahı olarak sadece iki mızrağa ait dört demir uç ve dipçikleri bulunmuştur. Mızrak uçlarının tipleri belirlenememesine karşın, sarissa gibi ağır bir silaha ait olmadığı, ancak hoplit mızrağı gibi hafif bir tür olduğu sonucuna varılmıştır.

Kancalı zincir, kulp ve çiviler, ahşap bir kutu veya çekmeceye ait olmalıdır.

Naip Tümüls mezar odası içindeki 25 buluntunun incelenmesi sonucunda yazar, malzemenin bir sentezin ürünü olduğuna ve benzerlerinin, beklenenin aksine Thrak değil, Makedon mezarlarındakilerle örtüştüğü sonucuna ulaşır. Ayrıca tüm buluntuların, neredeyse eksiksiz setler olduğuna değinir. Tüm mezar odası mimarisi ve buluntularıyla bir bütün olarak değerlendirildiğinde, dekorun gömü törenine katılanlar için hazırlanmış olabileceğini de söyler.

Sonuç bölümünde, mezar sahibinin kimliğine ilişkin, yabancı kültürlerle açık, varlıklı ve seçkin bir komutan olduğu yargısına varılır. Testi üzerindeki isimden ve tümülüsün bir bütün olarak taşıdığı “melez” karakterinden hareketle, mezarın Odyrs sülalesindeki hangi Teres’e ait olabileceğine değin yakalanan ipuçlarıyla, onun Kersebleptes oğlu Teres olduğu sonucuna ulaşılır.

Tümülüs yayınlarında genellikle ağırlığı makalelerin oluşturduğu görülür². Yukarıda da değinildiği gibi, son yıllarda kurtarma kazıları ile gündeme gelen Trakya tümülüs çalışmaları Müze Kurtarma Kazıları Seminerleri’nde yer alan makalelerden öteye gitmemektedir. Uluslararası alanda ise monografi özelliği taşıyan M. Andronikos’un Vergina’daki tümülüsleri değerlendirdiği çalışması³, yer yer bir arkeoloğun günlüğü tarzında hazırlanmış bir yayın olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda İnci Delemen, konuyu tüm boyutlarıyla ele alarak, Naip Tümülüsü ile ilgili olabilecek çeşitli konularda hazırlanmış makaleleri özenle bir araya getirip, bunları yalın bir monografi içerisinde sunabilmiştir. Geniş kaynakçası ve dipnotlardaki açıklamalarıyla, bu konuda çalışma yapmak isteyenler için yeni fikirler ortaya koymakta ve bir rehber niteliği taşımaktadır. Arı bir Türkçe ile yazılmış olan eser, gerek kazı anındaki, gerekse daha sonra çekilen fotoğraflar ve çizimlerle zenginleştirilmiştir. Yazar, Giriş bölümünde Naip Tümülüsü’nün başarısız bir kazı çalışmasından sonra Tekirdağ Müzesi’nde tüm kontekstiyle birlikte sergilenmesiyle, tümülüsün bilimsel anlamda gerekli normlara ulaştığından bahsetmektedir. Ancak kanımızca, Naip Tümülüsü, müzedeki sergilemenin ardından gelen bu yayınla bilimsel normlara uygun bir hale gelmiştir.

Dr. Sedef Çokay Kepçe

İstanbul Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi

Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı

34459 İstanbul/Turkey

cokays@istanbul.edu.tr

² Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel’in uzun yıllar yaptığı tümülüs çalışmaları Trakya-Kırklareli Kubbeleri Mezarları, Sahte Kubbe ve Kemer Problemi, Ankara, 1943 adlı yayınıyla sonuçlanmıştır.

³ M. Andronikos, Vergina, The Royal Tombs and the Ancient City, Atina, 1984.